

Joanna Janik¹

Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS)

joanna.janik@cnsr-dir.fr

Udostępnianie wiedzy, czyli otwarta nauka we Francji

Streszczenie: Otwarta nauka to ruch, którego celem jest zapewnienie powszechnego dostępu do wyników badań naukowych – publikacji i danych badawczych. Od kilku lat Francja jest zaangażowana w pełni w ten rozległy ruch transformacyjny, publikując w roku 2018 *Krajowy Plan na rzecz otwartej nauki*. W artykule przedstawiono w sposób syntetyczny dotychczasowe działania i zobowiązania na przyszłość.

Słowa kluczowe: otwarta nauka, Krajowy plan na rzecz otwartej nauki we Francji

W ostatnich latach promocja otwartego dostępu do publikacji naukowych stopniowo ustąpiła miejsca realizacji znacznie szerszego projektu, jakim jest otwarta nauka. Publikacje naukowe, z których większość jest w formie elektronicznej, często są trudno dostępne ze względu na konieczność subskrypcji lub zakupu zasobów, różne sposoby ich identyfikacji, niekompatybilne lub nawet niespójne formaty itp., co utrudnia efektywne wykorzystanie technologii cyfrowych. Otwarta nauka ma na celu skorygowanie tych ułomności i zbudowanie ekosystemu, w którym nauka jest bardziej skumulowana, silnie oparta na danych, bardziej transparentna i powszechnie dostępna. Otwarta nauka opowiada się za nieskrępowanym rozpowszechnianiem wyników, metod i produktów badań naukowych.

Od kilku lat szeroko rozwijany ruch otwartej nauki sprawił, że we Francji otwieranie nauki jest promowane przez Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, Badań i Innowacji ([MESRI](#))², a także przez wiele francuskich i europejskich agencji programowych. W programie *Horyzont Europa* otwarta nauka jest wymieniona jako priorytet polityczny. Wzmocniono rolę otwartej nauki w kontekście przydziału środków publicznych w zaproszeniach do składania projektów, wymagając od naukowców zapewnienia natychmiastowego bezpłatnego dostępu do publikacji naukowych oraz, w miarę możliwości, do danych badawczych. Polityka ta została również sformalizowana od września 2018 r. w [Planie S](#), realizowanym przez cOAlition S, zrzeszającą wiele krajowych organów finansujących, w tym francuską Krajową Agencję Badawczą ([ANR](#))³.

W tekście ustawy [Loi pour une République numérique](#) (artykuł 30) uchwalonej 7 października 2016 r. skonsolidowano szereg inicjatyw, promując otwarty dostęp do publikacji naukowych w badaniach publicznych, dzięki prawu naukowców do rozpowszechniania swoich artykułów po krótkim

¹ Joanna Janik – Project manager w Direction des données ouvertes de la recherche w [Centre National de la Recherche Scientifique](#) – DDOR-CNRS (Dyrekcja otwartych danych badawczych we francuskim Krajowym Centrum Badań Naukowych), odpowiedzialna za projekty dotyczące umiejętności i szkoleń. Pilot kolegium „Umiejętności i szkolenia” francuskiego Komitetu Otwartej Nauki.

² Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 19.10.2021 r.

³ Agence national pour la recherche jest instytucją administracji publicznej pod nadzorem Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, Badań i Innowacji. Agencja wdraża finansowanie badań w ramach projektów dla podmiotów publicznych we współpracy między sobą lub z przedsiębiorstwami.

okresie embarga, wynoszącym od 6 do 12 miesięcy, niezależnie od umowy między naukowcem a wydawcą czasopisma publikującego artykuł. Ustawa zezwala również na eksplorację tekstów i danych online – niezbędną praktykę w kontekście badań dotyczących nauk humanistycznych i społecznych, która wcześniej była zakazana.

Otwarcie nauki (*Ouvrir la Science*) to postulat Krajowego Planu na rzecz Otwartej Nauki ([Plan National pour la Science Ouverte 2018–2021](#), PNSO), zainaugurowanego latem 2018 r. przez rząd francuski: *Francja zobowiązuje się zapewnić dostęp do badań naukowych dla wszystkich, naukowców, przedsiębiorstw i obywateli, bez przeszkód, bez opóźnień, bez opłat*. Plan miał trzy cele: upowszechnienie otwartego dostępu do publikacji, uporządkowanie i otwarcie danych badawczych oraz wpływ na postęp w sprawie otwartej nauki w skali europejskiej i międzynarodowej.

W ramach PNSO powołano Komitet Otwartej Nauki ([Comité pour la Science Ouverte](#), CoSO) odpowiedzialny za realizację planu poprzez mobilizację środowiska akademickiego i naukowego wokół ministerstwa. Komitet Otwartej Nauki posiada operacyjny organ sterujący, Komitet Sterujący ds. Otwartej Nauki, oraz stały sekretariat zapewniający koordynację między komitetem sterującym, grupami i forum. Jego misją jest definiowanie polityki otwartej nauki, dbanie o jej rozwój w skali krajowej i międzynarodowej oraz koordynowanie jej wdrażania na poziomie instytucji i środowisk naukowych. CoSO odgrywa również ważną rolę komunikacyjną w zakresie otwartej nauki. Przybliży i wyjaśnia w środowisku naukowym kwestie, których wymiar naukowy, prawny, techniczny i ekonomiczny rzadko jest przedstawiany w syntetyczny i przystępny sposób.

W skład CoSO wchodzi ponad 200 ekspertów, przynależących do pięciu kolegiów:

- publikacje,
- dane badawcze,
- Europa i świat,
- umiejętności i szkolenia,
- wolne i otwarte oprogramowanie

oraz szeregu innych grup roboczych.

Chciałabym podkreślić innowacyjność i aktywność komitetu. Składa się on ze specjalistów różnych dziedzin szeroko pojętej informacji naukowej. Ich działalność na rzecz komitetu – kolegiów czy grup roboczych jest niezależna, to znaczy, że nie reprezentują oni instytutów naukowych czy uniwersytetów, do których przynależą. Można przyrównać ten sposób funkcjonowania do struktury międzynarodowej organizacji [Research Data Alliance](#) (RDA), posiadającej zresztą swój francuski węzeł RDA France.

Opublikowany w maju 2021 r. trzyletni bilans planu ([Bilan du Plan national pour la science ouverte 2018–2021](#)) przedstawia liczne zrealizowane przedsięwzięcia i stanowi mocne świadectwo przestrzegania podjętych zobowiązań.

W tym miejscu pragnę wspomnieć o trzech spośród wielu osiągnięć, które udało się zrealizować:

- Utworzenie Krajowego Funduszu Otwartej Nauki ([Fond National pour la Science Ouverte](#), FNSO), który zapewnił specjalne środki finansowania projektów. Jego misją jest wspieranie inicjatyw dotyczących otwartej nauki. Pierwszy nabór projektów dotyczył działań na rzecz publikacji naukowych. Należy zaznaczyć, że część oszczędności uzyskanych na subskrypcji

zasobów Elsevier, dzięki umowie wynegocjowanej w 2019 r. przez francuskie konsorcjum bibliotek [Couperin](#), została przekazana na rzecz funduszu (2 850 000 euro w ciągu 2 lat).

- Stworzenie francuskiego Barometru Otwartej Nauki ([BSO](#)), którego misją jest pomiar liczby publikacji naukowych w otwartym dostępie. Uaktualniany co roku raport BSO przedstawia postępy w zakresie otwartego dostępu dotyczącego francuskich badaniach naukowych. Warto odnotować, że kod programu i metodologia zostały ogólnie udostępnione, aby zachęcić do prowadzenia „lokalnych” pomiarów. Wiele uczelni dostosowało kod oprogramowania do specyfiki swojej uczelni.
- Jeśli chodzi o dane badawcze, realizowany jest projekt utworzenia repozytorium do hostingu i udostępniania surowych danych. [Research Data Gouv](#) będzie dostępny pod koniec pierwszego kwartału 2022 roku, jak głosi drugi Krajowy Plan na rzecz Otwartej Nauki na lata 2021–2024 ([Le Plan national pour la science ouverte 2021–2024](#)), zainicjowany w lipcu 2021 roku przez Frédérique Vidal, minister ds. szkolnictwa wyższego, badań i innowacji.

Pragnę również wspomnieć o stworzeniu [Paszportu do Otwartej Nauki](#). Jest to realizacja kolegium „Umiejętności i szkolenia”, którym mam przyjemność kierować, we współpracy z kolegami z Uniwersytetu w Lille. To osiągnięcie jest zgodne z czwartą ścieżką Krajowego Planu na rzecz Otwartej Nauki, zatytułowaną „Przekształcanie praktyk w celu uczynienia otwartej nauki zasadą domyślną”. Paszport-przewodnik został zaprojektowany po to, aby towarzyszył studiującym we Francji doktorantom wszystkich dyscyplin. Stanowi on punkt odniesienia, który pozwala na posługiwanie się wspólnym słownictwem przez cały personel naukowy. Proponuje rozwiązania umożliwiające praktyczne zastosowanie zasad otwartej nauki na każdym etapie procesu badawczego, od pierwszych założeń po upowszechnianie wyników. Poszczególne rozdziały przewodnika pokazują przykłady narzędzi otwierania nauki i są wzbogacone doświadczeniami z terenu. Po raz pierwszy udostępniony jesienią 2020 r., dziś ma kolejną wersję; jednocześnie trwają prace nad rozwijaniem dodatkowych przewodników na tematy wymagające oddzielnego omówienia, jak np. oprogramowanie i kody źródłowe czy odtwarzalność badań.

Pierwszy Krajowy Plan na rzecz Otwartej Nauki (2018–2021) doprowadził do znacznych postępów: Francja przyjęła spójną i dynamiczną politykę w dziedzinie otwartej nauki, a wskaźnik francuskich publikacji naukowych w otwartym dostępie wzrósł z 41% w 2017 roku do 56% w 2019 roku. Nowy, drugi krajowy plan, o którym wspomniałam, jest całkowicie zgodny z ambicjami europejskimi; ma na celu upowszechnienie otwartego dostępu do publikacji i promowanie biblioróżnorodności, zapowiada utworzenie sfederowanego, krajowego repozytorium danych badawczych (Research Data Gouv) i koncentruje się na otwarciu kodów źródłowych i wolnego oprogramowania. Francja zapowiada wzmocnienie swojej obecności w międzynarodowych organach zajmujących się otwartą nauką, w szczególności w ramach [European Open Science Cloud](#) (EOSC).

W ramach francuskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej Francja organizuje w lutym 2022 r. europejski szczyt na rzecz otwartej nauki ([Journées européennes de la science ouverte](#)) w Akademii Nauk ([Académie des Sciences](#)) w Paryżu, podczas którego zaprosi do utworzenia koalicji europejskiej poświęconej uwzględnianiu praktyk otwartej nauki w ewaluacji naukowców, projektów i instytucji badawczych.

Bibliografia

1. *Bilan du Plan national pour la science ouverte 2018–2021* [online]. [Dostęp 19.10.2021]. Dostępny w: <https://www.ouvrirlascience.fr/bilan-du-plan-national-pour-la-science-ouverte-2018-2021/>.
2. *LOI n° 2016–1321 du 7 octobre 2016 pour une République numérique* [online]. [Dostęp 19.10.2021]. Dostępny w: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/article_io/JORFARTI000033202841.